

Aegean Working Papers in Ethnographic Linguistics

Vol 3 (2021)

Ειδικό τεύχος: Γλώσσα, πανδημία, γλωσσολογία

AWPEL (3) 2021

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

Γλώσσα, πανδημία, γλωσσολογία

Publish-as-you-go*

**Αυτό το τεύχος εκδίδεται με τη μορφή publish-as-you-go. Δηλαδή τα κείμενα δημοσιεύονται σταδιακά, με τη σειρά που ολοκληρώνονται. Όταν ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, θα αναρτηθούν τα τελικά περιεχόμενα και η εισαγωγή.*

AWPEL Vol. 3 2021

Cover

ISSN 2858-2801

**Από το συμπλιμέ της ισπανικής γρίπης
στο λοκντάουν του κορονοϊού:
μια διαχρονική και συγχρονική μελέτη της επίδρασης
των πανδημιών στο λεξιλόγιο της ελληνικής¹**

Ασημάκης Φλιάτουρας

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης/ΕΑΠ
afliatou@helit.duth.gr

Περίληψη

Μια από τις επιπτώσεις της πανδημίας του covid-19 στην ελληνική γλώσσα αφορά το λεξιλόγιο σε επίπεδο τόσο δημιουργίας/διάχυσης λέξεων και εισαγωγής δανείων όσο και στάσης των ομιλητών απέναντι στη νεολογία, λ.χ. αρνητική στάση απέναντι στον δανεισμό και αύξηση της χρήσης στη διαλεκτική και κοινωνική/παικτική ποικιλία. Το φαινόμενο αυτό, όμως, δεν είναι συγχρονικό και ελληνικό, αλλά διαχρονικό και καθολικό, όπως αποδεικνύει η έρευνα σε προγενέστερες πανδημίες, λ.χ. από την περίοδο του λοιμού στην Αρχαία Αθήνα μέχρι και την ισπανική γρίπη και το AIDS, καθώς και σε άλλες γλώσσες.

1. Εισαγωγή

Οι περίοδοι των πανδημιών χαρακτηρίζονται από έντονη νεολογία, ειδικά στην ιατρική ορολογία και τα σχετικά ειδικά λεξιλόγια (οικονομίας, εμπορίου κτλ.), οι οποίες μπορεί να συνοδεύονται από ιδεολογικές ζυμώσεις. Στην παρούσα έρευνα, αντλώντας από λεξιλογικό, λεξικογραφικό και δημοσιογραφικό υλικό αλλά και σώματα κειμένων, θα δείξουμε τις επιπτώσεις των βασικότερων πανδημιών στο λεξιλόγιο της ελληνικής γλώσσας σε επίπεδο τόσο δημιουργίας και διάχυσης/χρήσης λέξεων ενδοσυστημικά (ελληνογενείς όροι) και εξωσυστημικά (δάνεια από και προς την ελληνική) όσο και στάσης των ομιλητών απέναντι στη νεολογία. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη νέα πανδημία του κορονοϊού, όπου πέρα από την νεολογιόγωνα έκρηξη παρατηρούνται φαινόμενα από τη μια μεριά αρνητικής στάσης απέναντι στον δανεισμό και από την άλλη αύξησης της διαλεκτικής και κοινωνικής/παικτικής ποικιλίας. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν κατά σύγκριση οι αντίστοιχες λεξιλογικές και ιδεολογικές διεργασίες στην περίοδο του λοιμού στην αρχαία Αθήνα αλλά κυρίως σε πιο σύγχρονες περιόδους πανδημιών (ισπανική γρίπη

¹ Ευχαριστώ θερμά την Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και τη Μ. Κατσογιάννου για την ανάγνωση του κειμένου και τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους, καθώς και τον ανώνυμο κριτή και τον επιμελητή του ειδικού τόμου Κ. Κανάκη για τα σχόλιά τους. Τμήμα του παρόντος κειμένου αναδημοσιεύεται στις ανοικτές πανεπιστημιακές σημειώσεις των Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου (υπό έκδοση) για το αποθετήριο Κάλλιπος.

και AIDS) με απώτερο στόχο να διαφανεί η διαχρονικότητα των φαινομένων και η συνεπακόλουθη απενοχοποίηση των χρηστών ως προς τη «γλωσσική απειλή» του δανεισμού στην εθνική γλώσσα.

2. Λεξιλογική αλλαγή και δανεισμός

Η γλωσσική αλλαγή είναι μια αναπόδραστη πραγματικότητα και ένα βασικό χαρακτηριστικό των φυσικών γλωσσών, που οφείλεται σε ενδογενείς (γλωσσικούς) και εξωγενείς (ιστορικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς) παράγοντες, που έχουν ως στόχο την καλύτερη επικοινωνία των χρηστών. Από τα υπόλοιπα είδη γλωσσικής αλλαγής, όπως προκύπτουν από τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογική, μορφολογική, σημασιολογική, συντακτική), η λεξιλογική αλλαγή με τη μορφή της απώλειας, της προσθήκης, της επαναφοράς, της αύξησης/μείωσης στη χρήση λέξεων, καθώς και της μεταφοράς όρων από ένα ειδικό λεξιλόγιο στο γενικό (και το αντίθετο) είναι η πιο αισθητή και λιγότερο σταδιακή διαδικασία. Για την ακρίβεια, μπορεί να συμβαίνει αυτόματα λόγω της πολιτιστικής και κοινωνικής εξέλιξης, λ.χ. το *ευρώ* αντικατέστησε τη *δραχμή* ή ο όρος COVID-19 διαχύθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα σε όλον τον πλανήτη λόγω της πανδημίας (βλ. ενδεικτικά Campbell 2013· για την ελληνική βλ. Καραντζόλα & Φλιάτουρας 2004).

Βασικές πηγές της λεξιλογικής ανανεωσιμότητας είναι η νεολογία στις διάφορες μορφές της, λ.χ. δηλωτική, συνυποδηλωτική (υφολογική), παικτική κτλ. (βλ. σχετικά για την ελληνική Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986· Ξυδόπουλος 2007), και ο δανεισμός, είτε διαχρονικός από προγενέστερη φάση της γλώσσας είτε εξωτερικός από άλλη γλώσσα. Ο εξωτερικός δανεισμός μπορεί να είναι ολικός, όταν μεταφέρεται ολόκληρο το γλωσσικό σημείο, λ.χ. *κομπιούτερ*, ή μερικός, όταν μεταφέρεται το σημαίνον ή το σημαινόμενο. Είδη μερικού δανεισμού είναι τα μεταφραστικά δάνεια, λ.χ. αγγλικό *keyboard* > *πληκτρολόγιο*, τα σημασιολογικά δάνεια, λ.χ. η σημασία του *κέρσορα* στη λέξη *ποντίκι* μέσω του αγγλικού *mouse*, οι *διεθνισμοί*, δηλαδή ξένες λέξεις κυρίως της επιστημονικής ορολογίας με βάση ελληνικά στοιχεία, λ.χ. *οστεοαρθρίτιδα*, τα *αντιδάνεια*, που μεταφέρονται στην ίδια γλώσσα μέσω άλλης, λ.χ. αρχαίο *διφθέρα* > τουρκικό *tefter* > νεοελληνικό *τεφτέρι*, και τα *ψευδοδάνεια*, που αφορούν λέξεις αναλογικά κατασκευασμένες ή ανασημασιολογημένες με βάση δάνεια στοιχεία, λ.χ. η λέξη *ρετιρέ* με τη σημερινή σημασία στην ελληνική από τη μετοχή *retiré* (του ρήματος *retirer*) της γαλλικής. Τα δάνεια άλλοτε προσαρμόζονται γραφηματικά και/ή μορφοφωνολογικά και άλλοτε όχι, λ.χ. *μάρκετινγκ* vs *μπλούζα* (για τον δανεισμό στην ελληνική βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994, Ξυδόπουλος 2007, Πετρούνιας 2017· μεταξύ άλλων βλ. για τα μεταφραστικά δάνεια Πετρούνιας 1982, Χαραλαμπίκης 1992, Ζαφείρη 2015· για τα σημασιολογικά δάνεια Φλιάτουρας & Κοκκίνη 2017· για τους διεθνισμούς Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1997).

Συχνά ο δανεισμός γεννά αντιδράσεις στους ομιλητές, καθότι εξισώνεται με τη γλωσσική φθορά, τον εκφυλισμό του εθνικού γλωσσικού στοιχείου και τον γλωσσικό θάνατο (βλ. Aitchison 2011). Έτσι, στις ιστορίες πολλών γλωσσών εντοπίζουμε οργανωμένα κινήματα εκκαθάρισης των δανείων ή ανάσχεσης του δανεισμού με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη σχετική προσπάθεια της Γαλλικής Ακαδημίας για τα αγγλικά δάνεια στη γαλλική και της καθαρεύουσας στην ελληνική κυρίως για τα τουρκικά δάνεια. Όμως, η σύγχρονη γλωσσολογία θεωρεί τον δανεισμό σε μεγάλο βαθμό φυσική διαδικασία, που εξυπηρετεί τις ανάγκες της

γλωσσικής κοινότητας και οφείλεται σε αιτίες ιστορικοκοινωνικές (λ.χ. γλωσσική επαφή μέσω κατακτήσεων, μεταναστεύσεων κτλ.) και κοινωνιογλωσσολογικές (λ.χ. ανάγκη επίδειξης γοήτρου κτλ.) και υπό αυτό το πρίσμα «απενοχοποίησης» τον μελετά (βλ. McMahon 1994, Haspelmath & Tadmor 2009· για την ελληνική βλ. Καραντζόλα & Φλιάτουρας 2004). Στην πραγματικότητα, τόσο ο ολικός δανεισμός ως αμφίδρομη διαδικασία (από και προς την ελληνική) όσο και η μετάφραση/απόδοση δανείων είναι δύο απολύτως «νόμιμες» και χρήσιμες διαδικασίες, που δεν αποτελούν αντίστοιχα δείκτη *γλωσσικού θανάτου* ή μέθοδο *γλωσσικής ομοιογένειας/προφύλαξης* ως αυτοσκοπό.

Παράλληλα, σε γλώσσες με πλούσια κλίση όπως η ελληνική, η ρυθμιστική γραμματεία είναι συχνά αντίθετη περισσότερο στον ολικό δανεισμό και την κλίση των δανείων απ' ό,τι στον μεταφραστικό δανεισμό (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2009), παρά το γεγονός ότι πολλά αδιαφανή δάνεια έχουν ενσωματωθεί μορφοφωνολογικά στην πορεία της ελληνικής, λ.χ. *πόρτα*, *καναπές* κτλ. (βλ. ενδεικτικά Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994, Apostolou-Panara 1997), αποδεικνύοντας τη λειτουργικότητα του κλιτικού συστήματος (Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου 2020).

Ειδικά για τον γλωσσικό θάνατο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στη σύγχρονη γλωσσολογία ο όρος αφορά την απώλεια των φυσικών ομιλητών μιας γλώσσας λόγω μη μεταφοράς της μητρικής γλώσσας, για λόγους που δεν απορρέουν από τον δανεισμό λέξεων –ακόμα και τον υπερβολικό– αλλά από συγκεκριμένες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, ψυχολογολογικές παραμέτρους και γλωσσικές πολιτικές, λ.χ. στιγματισμό μειονοτικών γλωσσών, υποχώρηση της χρήσης μίας από τις δύο γλώσσες σε δίγλωσσους κτλ. (βλ. ενδεικτικά Crystal 2016). Στην παρούσα φάση και παρά την έντονη επίδραση της αγγλικής όχι μόνο στη σύγχρονη ελληνική αλλά και σε πολλές γλώσσες (βλ. Görlach 2005) λόγω της παγκοσμιοποίησής της και της αναγωγής της σε σύγχρονη *lingua franca* (γλώσσα εμπορίου, διοίκησης και οικονομίας) δεν υφίσταται ένας τέτοιος κίνδυνος, καθώς εντοπίζουμε μόνο την εισροή ενός αριθμού δανείων, τα οποία δεν ξέρουμε ακόμα αν και πόσο θα κωδικοποιηθούν/συμμορφωθούν, ή έστω σε μερίδα ομιλητών μια μορφή *εναλλαγής κώδικα* (βλ. Μακρή-Τσιλιπάκου 1999, Tatsioka 2010) και/ή χρήσης μη γραφηματικά προσαρμοσμένων λέξεων σε ειδικά λεξιλόγια, λ.χ. της πληροφορικής, της μόδας (Χυδούρουλος & Παπαδοπούλου 2018, Παπαδοπούλου 2020).

Ακόμα και σε ποσοτικό επίπεδο, η ακραία κινδυνολογία για την ελληνική λόγω του δανεισμού, κυρίως από την αγγλική τις τελευταίες δεκαετίες, δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται. Για παράδειγμα, ο Φλιάτουρας (2021), με βάση τις ενδείξεις που παρέχει η ποσοτική ανάλυση των ετυμολογιών του *Ηλεκτρονικού Λεξικού του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη*, διαπιστώνει ότι ο ολικός δανεισμός αφορά μόνο το 11% του συνολικού λεξιλογίου της ΚΝΕ και ότι υπερτερούν κατά φθίνουσα κλίμακα τα βενετικά/ιταλικά δάνεια, τα γαλλικά και τα τουρκικά δάνεια έναντι των αγγλικών. Παράλληλα, διαπιστώνει ότι ο μεταφραστικός δανεισμός είναι δυναμική διαδικασία στην ελληνική και μάλιστα περισσότερο παραγωγικός από τον ολικό δανεισμό, ειδικά στα αγγλικά δάνεια, τα οποία λόγω μορφοφωνολογικών και γλωσσοχρονολογικών παραμέτρων παρουσιάζουν μικρότερο βαθμό κλιτικής προσαρμογής σε σχέση με τα δάνεια από άλλες γλώσσες. Σημειώνει, όμως, ότι λειτουργεί υπό συγκεκριμένες κατασκευαστικές και χρηστικές προϋποθέσεις, κυρίως για να ικανοποιήσει κατονομαστικές ανάγκες, λ.χ. το συχνόχρηστο *διαδίκτυο* (< internet) vs το δύσχρηστο *τηλεμοιότυπο* (< fax). Παράλληλα, η έρευνα

καταδεικνύει ότι ο δανεισμός είναι διαχρονική διαδικασία ήδη από την αρχαία ελληνική, λ.χ. η λέξη *παράδεισος* από ανατολικές γλώσσες, και ότι πολλά δάνεια δεν έχουν ετυμολογική διαφάνεια λόγω ισχυρής πολιτογράφησης/κωδικοποίησης και μορφοφωνολογικής ενσωμάτωσης, λ.χ. *άσπρος*, *σπίτι*, ή δεν έχουν την ίδια ακριβώς έννοια με τους ελληνογενείς ανταγωνιστές τους, λ.χ. *ρεστοράν*, *εστιατόριο* και *ταβέρνα*. Μάλιστα, αντίστοιχες ποσοτικές έρευνες σε άλλες γλώσσες δείχνουν πολύ υψηλότερα ποσοστά δανεισμού, λ.χ. στην αγγλική γλώσσα πάνω από 40% του λεξιλογίου είναι γαλλικά δάνεια και 5% ολικά ελληνικά (βλ. Qershat 2019 και τις αναφορές που δίνονται εκεί).

Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πολλά συνυποδηλωτικά (υφολογικά) δάνεια συχνά αποβάλλονται από τη γλώσσα ή περιορίζονται, ειδικά όταν λήξει η ειδική χρήση. Αρκεί να ανατρέξει κανείς σε λεξικά, ιστορίες ελληνικής γλώσσας και παλαιότερα κείμενα για να διαπιστώσει πόσα δάνεια έχουν χαθεί στην πορεία των αιώνων (βλ. μεταξύ άλλων Χριστίδης 2001· Φίλος 2010). Εντελώς δειγματοληπτικά αναφέρουμε ότι στο *Ηλεκτρονικό Λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη* (1998) 58 τουρκικά, 80 ιταλικά, 18 βενετικά, 82 γαλλικά και 19 αγγλικά δάνεια (συνολικά 257 δάνεια) χαρακτηρίζονται ως *παρωχημένα*, έχοντας ουσιαστικά πάρει τον δρόμο της απώλειας.

3. Το παρόν

Μετά την παρουσίαση της θεωρητικής συζήτησης για τη γλωσσική αλλαγή και τον δανεισμό ακολουθεί η περιγραφή των φαινομένων λεξιλογικής αλλαγής που κινητοποίησε η πανδημία του κορονοϊού το 2020 και είχαν ως συνεπακόλουθο ιδεολογικές ζυμώσεις, καθώς όλοι μας γίναμε μάρτυρες της έντονης νεολογικότητας και αύξησης στη χρήση λέξεων αλλά και μιας αρνητικής στάσης απέναντι στη νεολογία και πρωτίστως στον δανεισμό, κυρίως στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Η διαδικασία σχηματισμού και επαναφοράς λέξεων, που είναι καθολική στις γλώσσες και έγινε γνωστή ως *λεξιλόγιο της πανδημίας* ή *covid-19 λεξιλόγιο*, αφορά την επιστημονική ορολογία (βλ. μεταξύ άλλων Asif, Zhiyong, Iram & Nisar 2020· Estabraq, Kadhim, Mayuuf & Haleem 2020· Karachina 2020) και τη slang (Jain 2020) σε επίπεδο τόσο απλών λέξεων όσο και κατασκευασμένων, δηλαδή παράγωγων, σύνθετων κτλ. (Akut 2020· Fitria 2021), αποτυπώνοντας ένα νέο είδος πολιτιστικών πρακτικών και κοινωνικών σχέσεων, τη λεγόμενη *κορονοκουλτούρα* (Alyeksyeyeva, Chaiuk & Galitska 2020). Το ερώτημα, βέβαια, που τίθεται είναι κατά πόσο οι όροι αυτοί θα ενσωματωθούν/κωδικοποιηθούν στο λεξιλόγιο ή αν, τελικά, θα αποβληθούν ή θα μειωθεί η χρήση τους, όταν η πανδημία απομακρυνθεί, πράγμα που είναι και το περισσότερο πιθανό (βλ. σχετικά Burrridge & Manns 2020). Αποτέλεσμα των ευρύτατων λεξιλογικών αλλαγών ήταν η εκπόνηση σε διάφορες γλώσσες ειδικών μεταγλωσσικών εργαλείων, κυρίως ηλεκτρονικών, όπως γλωσσαρίων και λεξικών (βλ. μεταξύ άλλων Urham 2020 και για την ελληνική Κατσογιάννου & Στεφανίδη 2020), αλλά και γλωσσολογικών αναλύσεων (για την ελληνική βλ. Τσιτσανούδη & Βαρδαβάς (2021) και τον παρόντα τόμο).

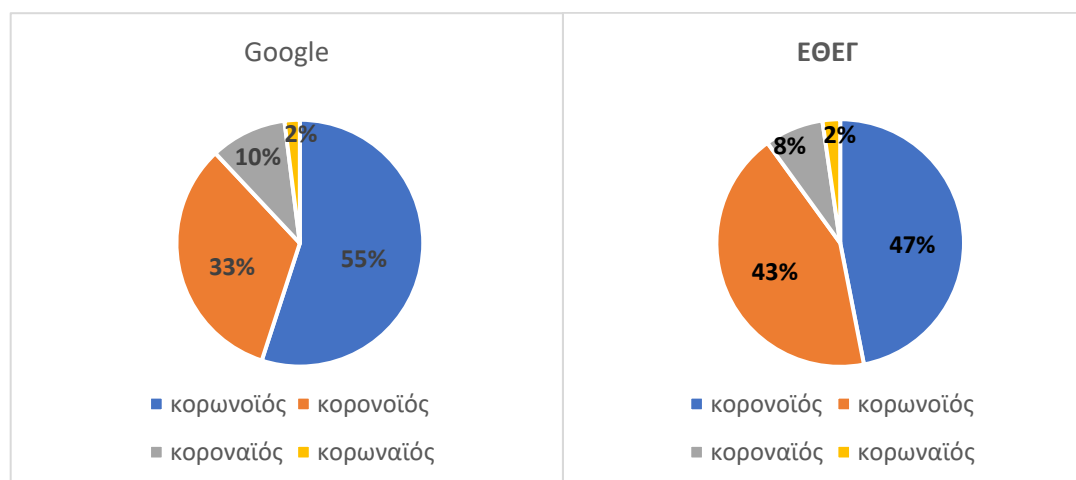
Για την τεκμηρίωση της καταγραφής και την άντληση λεξιλογικού υλικού θα αξιοποιήσουμε λόγω της συγχρονικής εξέλιξης του φαινομένου και ειδικά στο πεδίο των στάσεων των χρηστών, εκτός από βιβλιογραφικές και δημοσιογραφικές/διαδικτυακές πηγές, οι οποίες αποτυπώνουν το επίκαιρο κλίμα μέχρι την

αποστασιοποίηση από το γεγονός και την ολοκληρωμένη γλωσσολογική ανάλυση στη βιβλιογραφία.

3.1 Πανδημία και ορολογία

Η βασικότερη και πιο οφθαλμοφανής επίδραση ήταν οι λεξιλογικές αλλαγές, που αφορούσαν α) την επαναφορά ήδη υπαρχουσών λέξεων με τη μορφή της αύξησης της συχνότητας χρήσης τους ή της μεταφοράς τους από το περιφερειακό επίπεδο της επιστημονικής ορολογίας και των ειδικών λεξιλογίων στο γενικό λεξιλόγιο και στη νόρμα και β) τη δημιουργία νεολογισμών, ελληνογενών και δανείων όλων των κατηγοριών και των δύο φορών δανεισμού, δηλαδή από και προς την ελληνική.

Η πρώτη σχετική συζήτηση έγινε αμέσως μετά τη διάχυση στο γενικό λεξιλόγιο του όρου και αφορούσε το αν θα πρέπει να λέγεται *κορωνοϊός*, κατά τη νεοελληνική σύνθεση, ή *κοροναϊός*, κατά τα πρότυπα της αγγλικής. Ένα άλλο ζήτημα που προέκυψε ήταν η ορθογραφία: θα πρέπει να γράφεται το πρώτο συνθετικό με ωμέγα με βάση την ιστορική ορθογραφία *κορώννα* στην αρχαία ελληνική ή με όμικρον ως αντιδάνειο της λέξης *corona* από την ιταλική;² Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι η λέξη *coronavirus* δημιουργήθηκε στην αγγλική το 1968 (Online Etymology Dictionary) και χρησιμοποιείται εδώ και δεκαετίες στην ελληνική. Πάντως, παρατηρούμε με βάση τα στοιχεία που προσκομίζουν το Google και ο ΕΘΕΓ ότι, αν και παραμένει η ποικιλία, προτιμώνται ο αναλογικά σχηματισμένος όρος με το συνθετικό φωνήεν -ο- και λίγο περισσότερο οι όροι με -ω-:

Γραφήματα 1,2. Κατανομή της ορθογραφικής ποικιλίας στο Google και τον ΕΘΕΓ (ανακτήθηκε στις 30/3/2021)

Επίσης, παρόλο που υπήρχαν στο παρελθόν μεμονωμένες εργασίες από ειδικούς της ιατρικής με όρους της επιδημιολογίας (βλ. μεταξύ άλλων Πετρίδου, Σκαλκίδης και Δικαλιώτη 2007), η μεταφορά των όρων στη νόρμα και η έντονη νεολογία δημιούργησε την ανάγκη για νέα ειδικά γλωσσάρια ή λεξικά, όπως το *Ελληνοαγγλικό/αγγλοελληνικό γλωσσάριο όρων της πανδημίας* της ΕΛΕΤΟ με 1034 όρους³ και το πρόσφατα δημοσιευμένο ειδικό λεξικό της πανδημίας από τις Κατσογιάννου & Στεφανίδη (2020). Αντλώντας δειγματοληπτικό υλικό από το

² Βλ. τη σχετική συζήτηση γλωσσολόγων στο <https://www.iefimerida.gr/ellada/koronaïos-i-koronoios-i-mipos-telika-koronoiós> (ανακτήθηκε στις 5/2/2021).

³ Διαθέσιμο στο: http://www.eleto.gr/download/Bodies/COVID-19_ELETO-Glossaries.pdf

τελευταίο, ταξινομούμε το λεξιλόγιο της πανδημίας σε ορολογικά/σημασιολογικά (υπο)πεδία, που αφορούν διάφορα ειδικά λεξιλόγια, πέρα από το προφανές της ιατρικής, λόγω των αλυσιδωτών επιπτώσεων της πανδημίας σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Το συγκεκριμένο υλικό προκύπτει είτε από την αύξηση στη χρήση και την επαναφορά/μεταφορά ήδη υπάρχοντων ειδικών όρων στο γενικό λεξιλόγιο είτε από τη δημιουργία νεολογισμών ως αποτέλεσμα των ευρύτερων επιστημονικών και κοινωνικοπολιτικών διαδικασιών, λ.χ. περιγραφή του ιού, μέτρα προστασίας, δημοσιογραφική κάλυψη, κοινωνική συμπεριφορά κτλ.:⁴

- (1) Ιατρική/Ανοσολογία: (α) Συμπτώματα: *ανοσμία*, (β) Χαρακτηριστικά ασθενών: *διάμεση ηλικία, ασθενής μηδέν*, (γ) Εργαλεία: *αναπνευστήρας, ασπίδα προσώπου*, (δ) Ιατρικά/φαρμακευτικά προϊόντα: *αντισηπτικό, κολχικίνη* (ε) Βιολογική λειτουργία: *αναπνευστική οδός*, (στ) Κοινωνική λειτουργία: *άμεση επαφή, ανοσία αγέλης*, (ζ) Θεραπευτική λειτουργία: *διασωλήνωση*, (η) Ανίχνευση: *ιχνηλάτηση, αρνητικοποίηση, επιβεβαιωμένο κρούσμα*, (θ) Επιστημονική μεθοδολογία: *επιδημιολογική καμπύλη*, (ι) Μετάδοση: *δεύτερο κύμα, δευτερογενής μετάδοση, επιπολασμός*, (ια) Διάγνωση: *επίχρισμα, γρήγορο τεστ*, (ιβ) Αντιμετώπιση: *αποδρομή*, (ιγ) Επάγγελμα: *λοιμωξιολόγος*, (ιδ) Ονομασίες ιών: *SARS*, (ιε) Στάδια ασθένειας: *επάωση*
- (2) Κρατική λειτουργία: (α) Μέτρα αντιμετώπισης: *απαγόρευση κυκλοφορίας, αναστολή επιχειρηματικής δραστηριότητας, επίταξη*, (β) Υποδομές/Οργανισμοί: *Γενικό Σύστημα Υγείας, ΕΟΔΥ*, (γ) Διοίκηση: *άδεια έκτακτης ανάγκης*
- (3) Νομική: (α) Προσωπικά δεδομένα: *ανωνυμοποίηση*, (β) Έγγραφα: *φόρμα εντοπισμού επιβατών*, (γ) Δημόσια λειτουργία: *βοηθός επιβατών*
- (4) Πολιτική: *νέα κανονικότητα, άρση περιορισμών*
- (5) Ηθική: *ατομική ευθύνη, εθελοντική/εθελούσια καραντίνα*
- (6) Κοινωνία: (α) Όροι ομάδων: *ανοικτός πληθυσμός*, (β) Κοινωνική κατάσταση: *δυστοπία*, (γ) Συμπεριφορά: *ειδικοδημία, αρνητής μάσκα*
- (7) Οικονομία: (α) Καταναλωτικές μέθοδοι: *click-away, drive-through*, (β) Συστήματα λειτουργίας: *αποπαγκοσμιοποίηση, επανεκκίνηση*, (γ) Τίτλοι: *κορονομολόγο*.
- (8) Εκπαίδευση: *εξ αποστάσεως διδασκαλία, (α)σύγχρονη διδασκαλία*
- (9) Δημοσιογραφία: *fake news, θεωρία συνωμοσίας*.

Σε επίπεδο μορφολογίας, σημαντική ήταν η αύξηση στη χρήση/κατασκευή λέξεων (παράγωγα, σύνθετα, μίγματα) με συγκεκριμένα σχηματιστικά στοιχεία, όπως το πρώτο συνθετικό *αυτο-*, που υποδηλώνει την ατομική δράση, λ.χ. *αυτοαπομόνωση, αυτοπαρακολούθηση*, το σύμφυμα *τηλε-* και το δάνειο πρόθημα *e-*, που συνδέονται με την ηλεκτρονική επικοινωνία, λ.χ. *τηλε-γενέθλια, τηλε-κάλαντα, e-συνέδριο*, αλλά και τη λέξη *δείκτης* σε πολυλεκτικά σύνθετα για την επιδημιολογική μετάδοση, λ.χ. *δείκτης rt, δείκτης διασποράς, δείκτης θνητότητας*. Ιδιαίτερα παραγωγικό σε διεθνές επίπεδο ως πρώτο συστατικό είναι το *corona-* σε μίγματα (blends) και το *covid-/kovid-* σε σύνθετα, συνήθως με αρνητική σημασία ως απόρροια της παραβίασης μέτρων, λ.χ. στην ελληνική *κορονο-πάρτι, κορονο-πρόστιμο* κτλ., για τα

⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις οι όροι μπορούν να ανήκουν σε διάφορα πεδία ανάλογα με τη χρήση. Βλ. και Κατσογιάννου (2021).

οποία χρησιμοποιείται ο όρος *κορονεολογισμός* (coroneologism) (βλ. Roig-Marin 2020). Επίσης, αυξήθηκε η χρήση πολλών ακρωνύμιων, λ.χ. *ΕΟΔΥ*, *ΚΥΑ* κτλ. Η κατασκευή λέξεων και μάλιστα με παρόμοια στοιχεία κυρίως στο χαμηλό επίπεδο χρήσης είναι διεθνές φαινόμενο με σκοπό να εκφράσει περισσότερο τις αρνητικές κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες της πανδημίας, όπως τον εγκλεισμό, την αποστασιοποιημένη κοινωνική λειτουργία, τον περιορισμό της δια ζώσης επαφής κτλ. (βλ. μεταξύ άλλων Katermina & Lipiridi 2020 και για την τσεχική και τη ρωσική Samylicheva & Gazda 2020).

Σε επίπεδο σημασιολογίας, η Γαβριηλίδου (2021) παρατηρεί ότι κυρίως στον δημοσιογραφικό λόγο πολλοί όροι της πανδημίας αποκτούν μια έντονη μεταφορικότητα ή εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο που παραπέμπει σε μάχη ή πόλεμο, κυρίως προς επίκληση του φόβου και του συναισθήματος, λ.χ. *επίταξη*, *ήρωες γιατροί*, ενώ η Κατσογιάννου (προσωπική επικοινωνία) παρατηρεί ότι κάποιοι ειδικοί όροι ήδη τείνουν να γενικευτούν και να διαχυθούν στο γενικό λεξιλόγιο, όπως η λέξη *ασυμπτωματικός*, λ.χ. στη φράση *οι ασυμπτωματικοί φασίστες* σε πανό κατά τη δίκη της Χρυσής Αυγής τον Νοέμβριο του 2020, και η λέξη *πανδημία* για να σχολιάσει τα γεγονότα στο σίριαλ *Άγριες Μέλισσες*. Επίσης, πολλοί όροι/νεολογισμοί είναι προσεκτικά επιλεγμένοι/σχηματισμένοι ή φιλτραρισμένοι μέσω του ευφημιστικού/ορθοφνημιστικού μηχανισμού για να μην ενοχλούν το κοινό αίσθημα ως προς τις αρνητικές συνέπειες και να ανταποκρίνονται στην πολιτική ορθότητα, λ.χ. *λοκντάουν* αντί για *εγκλεισμός*, που συνδέεται με τις απομόνωση λόγω ψυχικής ασθένειας ή φυλάκισης, και αντί για *απαγόρευση κυκλοφορίας*, που παραπέμπει σε περιόδους δικτατορίας, καθώς και *σωματική αποστασιοποίηση* αντί για *κοινωνική αποστασιοποίηση* κατά την πρόταση του ΠΟΥ, προκειμένου να μην ακυρωθεί λεκτικά η διαδικασία της σωματικής επαφής.⁵

Τέλος, η πανδημία κινητοποίησε διαδικασίες διαλεκτικού λόγου, καθώς ολόκληρα δημόσια κείμενα μεταφέρθηκαν ή δημιουργήθηκαν στις νεοελληνικές διαλέκτους. Για παράδειγμα, οδηγίες για τον κορονοϊό μεταγράφηκαν, μεταξύ άλλων, στην κυπριακή και την κατωιταλική διάλεκτο και στο κρητικό και το λαρισινό⁶ ιδίωμα, οι οποίες δημοσιεύτηκαν σε ιστοσελίδες διαλεκτικού ενδιαφέροντος και έγιναν *viral*. Χαρακτηριστικό παράδειγμα διαλεκτικού νεολογισμού αποτελεί το *κορονοκοπέλι* = *κορονοϊός* στα κρητικά. Παρά τις όποιες αστοχίες και υβριδικές μεταγραφές, που δεν αποδίδουν την ακριβή πραγματικότητα –ειδικά στην περίπτωση της κατωιταλικής– και το χιουμοριστικό/γραφικό περίβλημα, που δεν βοηθά την απενοχοποίηση της διαλεκτικής χρήσης, δεν παύει αυτό το υλικό να είναι σημαντικό για την αναβίωση (*revitalizing*) των νεοελληνικών διαλέκτων, την επισημοποίηση και την ισότιμη αντιμετώπιση έναντι της κοινής

⁵ Βλ. τη σχετική συζήτηση του ΠΟΥ στο https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-20mar2020.pdf?sfvrsn=1eafb ff_0 (ανακτήθηκε στις 30/3/2021).

⁶ Βλ. το σχετικό υλικό στα <https://www.sigmalive.com/news/local/615770/odigies-gia-ton-koronoio-sta-graiknika-apo-italous> (για την κατωιταλική διάλεκτο), <https://www.patrasevents.gr/article/473520-koronoios-odigies-prolipsis-ke-antimetopisis-stin-kritiki-dialekto#> (για το κρητικό ιδίωμα), <https://www.onlarissa.gr/2020/03/17/viral-video-odigies-gia-ton-koronoio-sti-larisini-dialekto/> (για το λαρισινό ιδίωμα) (ανακτήθηκαν στις 3/2/2021).

νεοελληνικής. Παράλληλα, αποτελεί ένα πρώτης τάξεως εκπαιδευτικό υλικό στο πλαίσιο της διδασκαλίας των διαλέκτων υπό το πρίσμα του κριτικού γραμματισμού (βλ. μεταξύ άλλων για τη διδασκαλία των διαλέκτων και τον ρόλο των μέσων μαζικής κουλτούρας σε αυτή Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009· Στάμου & Ντίνας 2011· Androutsopoulos (επιμ.) 2014· Τζακώστα (επιμ.) 2015· Στάμου, Πολίτης και Αρχάκης (επιμ.) 2016· Fterniati, Tsami & Archakis 2020).

Εικόνες 1, 2. Οδηγίες για τον κορονοϊό στην κυπριακή διάλεκτο και το κρητικό ιδίωμα.

3.2 Πανδημία και δανεισμός

Μία από τις βασικές συνέπειες της πανδημίας ήταν η «αναζωπύρωση» των αρνητικών απόψεων από ακαδημαϊκούς κύκλους, δημοσιογράφους και χρήστες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σχετικά με τον δανεισμό όρων σε άρθρα, αναρτήσεις στο Facebook και ανταλλαγή μηνυμάτων στις σελίδες γλωσσικού ενδιαφέροντος και μάλιστα συχνά με έντονο χαρακτήρα. Η συζήτηση ξεκίνησε από τα αγγλικά δάνεια κυρίως της ιατρικής και της οικονομίας ως αποτέλεσμα της πανδημίας αλλά γενικεύτηκε στην κινδυνολογία για την ευρύτερη αποφυγή δανείων και την αλλοίωση της ελληνικής γλώσσας λόγω της διαφαινόμενης «αγγλοκρατίας» ως αποτέλεσμα του υπερβολικού δανεισμού από την αγγλική και τη χρήση λατινικού αλφαβήτου. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινήθηκαν οι δημόσιες τοποθετήσεις του Ομότιμου Καθηγητή Γλωσσολογίας του ΕΚΠΑ κ. Γεώργιου Μπαμπινιώτη, ο οποίος επέκρινε τον κατακλυσμό αγγλικών δανείων (ειδικά σε επιγραφές) για επίδειξη γοήτρου, συνιστώντας την τήρηση μέτρου στον δανεισμό, την αποσύνδεση του γοήτρου από τη χρήση της αγγλικής και την αντικατάσταση των πρόσφατων ή παλαιότερα ενσωματωμένων δανείων με ενδεικτικούς ελληνογενείς σχηματισμούς, λ.χ. lockdown/λοκντάουν → απαγορευτικό, delivery/ντελίβερι → τροφοδιανομή, ντελιβεράς → τροφοδιανομέας, take away → για έξω/για το σπίτι.⁷ Ιδιαίτερα αρνητική ήταν η στάση πολλών χρηστών στο διαδίκτυο απέναντι στα ψευδοδάνεια. Στο λεξιλόγιο της πανδημίας ψευδο-αγγλισμό αποτελεί το click-away⁸ με βάση τη φράση just a click away ‘με το πάτημα ενός κουμπιού’.

⁷ Για τις σχετικές παρεμβάσεις βλ. τους συνδέσμους

<https://www.news247.gr/koinonia/mpampiniotis-ta-lockdown-take-away-kai-delivery-den-einai-ellinika.9039997.html>,

<https://www.tanea.gr/2020/12/13/greece/mpampiniotis-gia-click-away-den-einai-dyskolo-na-dokimasoume-tin-elliniki-apodosi> και

<https://www.kathimerini.gr/society/561174661/g-mpampiniotis-kai-tora-click-away> (ανακτήθηκαν στις 30/12/2020).

⁸ Η πρώτη φορά που διαπίστωσα προσωπικά ότι το συγκεκριμένο δάνειο εντάσσεται στα ψευδοδάνεια ήταν σε σχετική διαδικτυακή συζήτηση σε ιστοσελίδα γλωσσικού ενδιαφέροντος τον Ιανουάριο του 2020 σε παρέμβαση του Γ. Ξυδόπουλου.

Οι αντίθετες σε αυτό το σκεπτικό διαδικτυακές τοποθετήσεις ήταν άλλοτε περισσότερο έντονες σε δημοσιογραφικά άρθρα⁹ και άλλοτε –από γλωσσολόγους– νηφάλιες και κριτικές/διερευνητικές όχι τόσο για την ίδια τη διαδικασία μετάφρασης των δανείων όσο ως προς την ιδεολογική εκκίνηση και τα προτεινόμενα παραγόμενα (βλ. σχετικά Παναγιωτίδης 2020, Τζακώστα 2020, Φλιάτουρας 2020). Για παράδειγμα το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του ΑΠΘ σε τοποθέτηση στο Facebook¹⁰ θύμισε το άρθρο του Μ. Τριανταφυλλίδη *Ξενηλασία ή ισοτέλεια* του 1963 σε μια προσπάθεια –τηρουμένων βέβαια των αναλογιών– να δείξει τη διαχρονικότητα του θέματος και να διευκρινίσει ότι ο υπερβολικός μιμητισμός δεν είναι θέμα γλωσσικό αλλά κατά βάση κοινωνικό (βλ. σχετικά και Παπαναστασίου 2011). Μάλιστα, το ζήτημα έλαβε θεσμικό χαρακτήρα και οδήγησε στη δημόσια επιστολική τοποθέτηση της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων για λήψη μέτρων και σύσταση ενός ειδικού φορέα απόδοσης ξένων όρων.¹¹ Η ένταση της συζήτησης έφτασε μέχρι και σε ανυπόστατες προσωπικές επιθέσεις.¹²

Μια ακόμα ένδειξη ότι το θέμα κέντρισε σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον της ελληνικής κοινωνίας πέρα από τους επιστημονικούς κύκλους ήταν η αξιοποίησή της από τον χιουμοριστικό λόγο τόσο σε γελοιογραφίες¹³ όσο και σε ένα αυθόρμητο γλωσσικό «παιχνίδι» από ανώνυμους χρήστες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με υπερβολικές μεταφράσεις δανείων, η οποία καταδεικνύει τη δυσκολία των χρηστών να αποδεχτούν τη μετάφραση ορισμένων ξένων όρων. Ακολουθούν ενδεικτικά παραδείγματα, άλλοτε «φυσικά» (εν δυνάμει ή πραγματωμένα την εποχή της καθαρεύουσας) και άλλοτε τεχνητά, τα περισσότερα από τα οποία ήταν λόγια (10), χωρίς όμως να λείπουν και τα λαϊκότροπα/διαλεκτικά (11):¹⁴

- (10) *Αξιογάμητη* αντί *σέξι*, *ενκουβέρτωση* αντί *cocooning*, *κατέπεσε το ψηφιακό κρηπίδωμα* αντί *κράσαρε η ηλεκτρονική πλατφόρμα*, *καυλαντίζειν* αντί *sexting*, *κουνέλι δοκιμής* αντί *rabbit test*, *νυχτεριδάντρας* αντί *batman*, *πεοαπεικόνιση/φαλλογραφία* αντί *dickpic*, *ψυχοβάββατο* αντί *Black Sabbath*
 (11) *Αδέρφ'* αντί *bro*, *κλειδοχαμού* αντί *για λοκντάουν*, *νταξ ρε μπάρμπα* αντί *ok boomer*, *οσπιτοτσουπώθαμεν* (ποντιακά) αντί *λοκντάουν*, *τσαπερδονοκωλοσφυρίχτρα* αντί *kinky*.

Στη συνέχεια, η συγκεκριμένη πρακτική μεταπήδησε από τα δάνεια σε άλλα ευρύτερα θεματικά πεδία, βάσει της αρχικής φόρμουλας «δεν είναι Χ αλλά Ψ», με

⁹ Βλ. μεταξύ άλλων <https://www.protothema.gr/greece/article/1067253/poso-kinduneuei-i-glossa-mas-apo-tis-xenofertes-lexeis> (ανακτήθηκε στις 30/12/2020).

¹⁰ Βλ. τη σχετική ανάρτηση στο https://www.facebook.com/permalink.php?id=384757278376914&story_fbid=1617449478441015&rdc=1&_rdc (ανακτήθηκε στις 5/2/2021)

¹¹ Βλ. τη σχετική επιστολή στο <https://www.newsbeast.gr/greece/arthro/6920552/mpampiniotis-kai-enosi-filologon-enonoy-n-tis-dynameis-toys-kai-machontai-kata-toy-kataigismoy-xenon-lexeon> (ανακτήθηκαν στις 30/12/2020).

¹² Βλ. <https://www.newsbeast.gr/greece/arthro/6871371/afrodit-manoy-gia-mpampinioti-atalantos-kai-amoyssos-glossologos-katestrepse-tin-pio-omorfi-glossa-toy-kosmoy> (ανακτήθηκαν στις 30/12/2020).

¹³ Βλ. τις γελοιογραφίες στο <https://www.kathimerini.gr/society/561178342/i-glossiki-diamachi-metaxy-chantzopoyloy-mpampinioti/> (ανακτήθηκε στις 30/12/2020).

¹⁴ Το υλικό στα (10)-(13) αντλήθηκε από το <https://netakias.com/2020/11/29/40-memes-tou-mpampinioti-gia-mathe-te-swosta-ell/> (ανακτήθηκε στις 15/1/2021).

συχνά σεξιστικό/υβριστικό περιεχόμενο, αποσκοπώντας στη διακωμώδηση των συνθηκών, των κοινωνικοπολιτικών γεγονότων, των εμπλεκόμενων προσώπων και της αυστηρής και πολιτικά ορθής γραφειοκρατικής γλώσσας κατά την περίοδο της πανδημίας. Οι συγκεκριμένες αναφορές επιχειρούν μέσω αυτού του αναδυόμενου παικτικού σχήματος της αναίρεσης να εκφράσουν την αρνητική στάση κάποιων χρηστών απέναντι στον ιό αλλά και σε ορισμένα σύγχρονα με την πανδημία τεκταινόμενα.

- (12) *Αυτοποτιζόμενες χασισοζαρντινιέρες αντί μεγάλος περίπατος, δημοτικό σχολείο αντί parking, εθισμένος αντί μισθωτός, εθνική σχολή δημόσιας υγείας αντί fame story, επιδότηση κλινικαρχών με 1.700 ευρώ ανά κλίνη αντί επίταξη ιδιωτικών ΜΕΘ, εφετείο αντί άνοιγμα του τουρισμού, κύριε καθηγητά αντί Σωτήρη, Μαρέβα κομπή αντί ετοιμόρροπο ΕΣΥ, μισθωτός αντί για junkie, πληθειοί αντί πλεμπάιοι, υποψήφιοι μισθοαπεξαρτημένοι μου αντί συμπολίτες μου, Χαράλαμπος Κεραμέως αντί Harry Potter*
- (13) *Εσύ της προστασίας μας αντί μπάτσοι-γουρούνια-δολοφόνοι, ζμπούτσαμ όλα αντί στιγμή ανεμελιάς, μια γριπούλα είναι αντί για ιός, ξέχνα την γκόμενα 15 μέρες κοκό μόνο με τη σύζυγο αντί cocooning, τι ψηφίσατε ρε μαλάκες αντί λοκντάουν.*

Θέλοντας να τοποθετηθούμε στη σχετική συζήτηση, παρατηρούμε με βάση το υλικό των Κατσογιάννου και Στεφανίδη (2020) ότι τα ολικά δάνεια στην ελληνική και ειδικά αυτά που γράφονται συχνά με λατινικούς χαρακτήρες δεν είναι πολλά. Συγκεκριμένα, στους 650 λημματικούς τύπους του λεξικού τα ολικά δάνεια είναι 6% (Κατσογιάννου 2021) και από αυτά τα λατινογραφημένα μόλις 4%. Μάλιστα τα περισσότερα αφορούν ακρωνύμια, λ.χ. SARS, δείκτης rt κτλ., τα οποία από τη φύση τους είναι δύσκολο να μεταφραστούν ή να μεταγραφούν στην ακρωνυμική μορφή τους. Ταυτόχρονα, όπως αποδεικνύεται από την πλειονότητα των λημμάτων, λειτούργησαν διαδικασίες ελληνογενούς νεολογίας, λ.χ. *αγκωναψία, ποδαψία, κορονοϊόπληκτος, νέα κανονικότητα* κτλ., και σε μεγάλο βαθμό οι ξένοι όροι είτε μεταφράστηκαν αυτόματα με ελληνικά στοιχεία είτε χρησιμοποιήθηκαν οι ήδη μεταφρασμένες εκδοχές τους στην ελληνική, όταν το επέτρεπαν οι κατασκευαστικές συνθήκες. Για παράδειγμα, πολύ πρόσφατα σε μια διαφήμιση κυκλοφόρησε η αυθόρμητη μετάφραση της φράσης just a click away ως *μόνο ένα κλικ μακριά*. Στη συνέχεια παρέχουμε ενδεικτικά μερικούς από τους πιο συχνούς μεταφραστικούς νεολογισμούς (πρόσφατους ή ανασυρόμενους) από το Λεξικό των Κατσογιάννου & Στεφανίδη (2020):

- (14) *break chaining > σπάσιμο αλυσίδας, asymptomatic > ασυμπτωματικός, close contact > στενή επαφή, clustering > συρροή, community transmission > διασπορά κοινότητας, confirmed cases > επιβεβαιωμένα κρούσματα, conspiracy theories > θεωρίες συνωμοσίας, coronavirus > κορονοϊός, flatten the curve > επιπεδώνω την καμπύλη, herd immunity > ανοσία αγέλης, infodemic > πληροφοριοδημία, National Crisis and Hazard Management Mechanism > Εθνικός Μηχανισμός Διαχείρισης Κρίσεων και Αντιμετώπισης Κινδύνων,¹⁵ physical distance > φυσική αποστασασιοποίηση, prevalence >*

¹⁵ Η μετάφραση στον νόμο 4662/2020, ΦΕΚ Α 27/7-2-2020.

επιπολασμός, reopening > επανεκκίνηση, remission > αποδρομή, self-isolate > αυτοαπομόνωση, social distancing > κοινωνική αποστασιοποίηση, superspreader > υπερμεταδότης, suspected case > ύποπτο κρούσμα, teleworking > τηλεργασία, contact tracking > ιχνηλάτηση επαφών, underlying disease > υποκείμενο νόσημα, patient zero > ασθενής μηδέν.

Το ενδιαφέρον είναι ότι ανάλογες διαδικασίες αυτόματης –ή χρήσης παλαιότερης– μετάφρασης στις ίδιες λεξικές μονάδες κινητοποιήθηκαν και σε άλλες γλώσσες. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα που προέρχονται από το *Ηλεκτρονικό Γλωσσάρι Όρων του Κορονοϊού της Πανελληνίας Ένωσης Μεταφραστών* από πέντε γλώσσες,¹⁶ όπου μάλιστα παρατηρούμε ότι σε γλώσσες μη νεολατινικές (λ.χ. ρωσικά, αλβανικά) χρησιμοποιούνται –σε αντίθεση με τις μεταφράσεις στην ελληνική– ήδη κωδικοποιημένα ολικά δάνεια από την αγγλική, λ.χ. ρωσικά *контакт/иммунитет* και αλβανικά *kontakt/immunitet* < αγγλικό *contact/immunity*:

- (15) Άμεση επαφή: ισπανικό *contacto cercano*, ολλανδικό *fysiek contact* (= φυσική επαφή)/*nauw contact*, ιταλικό *contatto stretto*, ρωσικό *тесный контакт*, αλβανικό *kontakt i ngushtë*
- (16) Ανοσία αγέλης: ισπανικό *inmunidad colectiva*, ολλανδικό *collectieve immuniteit/groepsimmuniteit* (= συλλογική ανοσία), ιταλικό *immunità di gregge* ρωσικό *коллективный иммунитет*, αλβανικό *imuniteti i kopesë*
- (17) Επιπέδωση της καμπύλης: ισπανικό *aplanamiento de la curva*, ολλανδικό *afvlakken van de curve*, ιταλικό *appiattimento della curva*, ρωσικό *сглаживание кривой*, αλβανικό *grafshimi i kurbës*.

Επίσης, πολύ λιγότερα δάνεια χρησιμοποιούνται ακόμα στην αγγλική ή είναι –προς το παρόν– σε φάση αστάθειας, λ.χ. *rapid test* και *γρήγορο τεστ*, *SARS/ΣΑΡΣ* και *οξύ αναπνευστικό σύνδρομο* (στον επίσημο ακαδημαϊκό λόγο). Βέβαια, στην πραγματική χρήση, όπως την αποτυπώνουν τα σώματα κειμένων, κάποιες μεταφράσεις –σίγουρα όχι η πλειονότητα– οι ομιλητές εξακολουθούν να μην τις υιοθετούν. Αυτό συμβαίνει, κυρίως όταν αφορούν καθημερινές λέξεις και έχουν μεγάλη συχνότητα χρήσης, όπως δείχνουν τα παρακάτω στοιχεία από τον Παγκόσμιο Ιστό για τη χρήση του αγγλικού ολικού δανείου *lockdown* και των προτεινόμενων μεταφράσεών τους σε πέντε γλώσσες. Συγκεκριμένα, στις νεολατινικές γλώσσες, παρά την επίσημη λειτουργία Ακαδημιών που μεταφράζουν ξένους όρους, αλλά και στη γερμανική και τη ρωσική, το αγγλικό *lockdown* παραμένει το πιο ισχυρό, με εξαίρεση τη γαλλική, όπου και πάλι η έντονη αντι-αγγλική γλωσσική πολιτική δεν κατάφερε να εκτοπίσει πλήρως το αγγλικό *lockdown*. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με την ελληνική, στη ρωσική όλα τα λατινογραφημένα δάνεια μεταφέρονται στο κυριλλικό αλφάβητο βάσει νόμου και στην αλβανική η γραφηματικά προσαρμοσμένη μορφή *lokdaun* είναι σχεδόν απύσχα και η μετάφρασή του (*mbyllje*) υπερτερεί:¹⁷

¹⁶ Διαθέσιμο στο <https://pem.gr/glossari-oron-gia-ton-koronoio> (ανακτήθηκε στις 3/2/2021).

¹⁷ Ευχαριστώ για τις πληροφορίες τη συνάδελφο Ιρίνα Τρεσορούκοβα για τα ρωσικά, τον Vasil Kasneci (προπτυχιακός φοιτητής στο Πανεπιστήμιο Logos των Τιράνων) για τα αλβανικά και τη Λένα Κοντάκου-Παυλίδη (μεταφράστρια) για την επικοινωνία που είχε με συναδέλφους της προκειμένου να δοθούν τα στοιχεία από τις νεολατινικές γλώσσες. Όλα τα στοιχεία στα παραδείγματα (18)-(25) ανακτήθηκαν στις 5/2/2021.

- (18) Ελληνική: lockdown (3.570.000) vs *απαγόρευση κυκλοφορίας* (956.000) vs *λοκντάουν* (585.000) *γενικό απαγορευτικό*¹⁸ (4.410)
- (19) Ρωσική: локдаун = lockdown (448.000.000), комендантский час¹⁹ = ώρα διοικητή (8.090.000)
- (20) Ιταλική: lockdown (77.700.000), confinamento (12.000.000)
- (21) Ισπανική: lockdown (138.000.000), confinamiento (52.800.000)
- (22) Πορτογαλική: lockdown (35.800.000), confinamento (11.500.000)
- (23) Γαλλική: lockdown (32.300.000), confinement (124.000.000)
- (24) Αλβανική: mbyllje = κλείσιμο (1.190.000), lockdown (100.000), lokdaun (2)
- (25) Γερμανική: Lockdown (345.000.000), Ausgangssperre (3.090.000).

Τέλος, στον αντίποδα της συζήτησης η πανδημία έδειξε ότι η ελληνική γλώσσα εξακολουθεί μαζί με τη λατινική να δανείζει σε μεγάλο βαθμό στοιχεία στη διεθνή επιστημονική ορολογία μέσω της αρχαίας ελληνικής, για ιστορικούς λόγους που συνδέονται με την προτυποποίηση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Έτσι, πολλές ελληνογενείς λέξεις είτε επαναφέρθηκαν στην αγγλική είτε πλάστηκαν ως νεολογισμοί. Για παράδειγμα η διαδικασία εμβολιασμού ονομάστηκε *rapacea* (< ελληνικό *πανάκεια*), ενώ η λέξη της χρονιάς στην αγγλοαμερικανική σύμφωνα με το Αμερικανικό Λεξικό Merriam-Webster είναι η λέξη *randemic* (< ελληνικό *πανδημία* με τη σημερινή σημασία). Άλλα παραδείγματα τέτοιων ολικών ή μερικών²⁰ ελληνογενών νεολογισμών της πανδημίας από το Oxford English Dictionary (2021) είναι τα *anti-mask/anti-masker*, *epidemic*, *infodemic*, *anthropause*, *anti-vaxxer*, *twindemic*, *randemic*, *climate emergency* και *plandemic*, όπου φαίνεται ότι το πρόθημα *anti-* και το δεύτερο συνθετικό *-demic* έχουν ισχυρή παραγωγικότητα.

4. Το παρελθόν

Με βάση όσα ειπώθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, προκύπτει ένα ενδιαφέρον ερώτημα: τα φαινόμενα «γλωσσικής αναμόχλευσης» που εκδηλώθηκαν στην πρόσφατη πανδημία είναι καινούρια ή έχουν συμβεί σε παλαιότερες πανδημίες; Και περνώντας ο καιρός, εντοπίζονται γλωσσικά απομεινάρια τους στο συγχρονικό παρόν; Η απάντηση με βάση τα στοιχεία που θα δώσουμε στη συνέχεια είναι φυσικά θετική αλλά με μια προφανή διαφορά: σήμερα σε αντίθεση με τις προηγούμενες περιπτώσεις τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το διαδίκτυο επιτρέπουν την ταχύτερη μεταφορά και διάχυση των γλωσσικών μονάδων (Eisenstein, O'Connor, Smith & Xing 2014) και δίνουν τον απαραίτητο χώρο σε ειδικούς και μη ειδικούς με το αντικείμενο για έκφραση των αντιτιθέμενων απόψεων. Υπό αυτήν την έννοια πρόκειται για καινοφανές φαινόμενο.

Ξεκινώντας από την πολύ μακρινή πανδημία του λοιμού της Αρχαίας Αθήνας, που την περιγράφει το σχετικό ιστοριογραφικό (και δημοσιογραφικό θα τολμούσαμε να πούμε) κείμενο του Θουκυδίδη²¹ με τα συμπτώματα και τις

¹⁸ Σημειώνουμε ότι οι χρήσεις είναι ακόμα λιγότερες, καθώς σε πολλές περιπτώσεις αναφέρεται στην απαγόρευση του απόπλου.

¹⁹ Στη ρωσική η «απαγόρευση κυκλοφορίας» είναι συνυφασμένη με τον πόλεμο.

²⁰ Εδώ ο όρος *ολικός* αναφέρεται στο σύνολο των σχηματιστικών στοιχείων και ο όρος *μερικός* σε κάποιο από αυτά.

²¹ Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα *Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, στο https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=239

κοινωνικές επιπτώσεις του λοιμού, εντοπίζουμε μια σειρά λεξικών μονάδων, που είτε αποτελούν νεολογισμούς είτε –τηρουμένων των αναλογιών– αναλαμβάνουν τον ρόλο της ειδικής χρήσης στο γενικό λεξιλόγιο.²² Μάλιστα οι περισσότερες λέξεις χρησιμοποιούνται μέχρι και σήμερα στο πολύ ειδικό (ακαδημαϊκό ή απαιτητικό) λεξικό της ιατρικής ως λόγια γλωσσικά απολιθώματα εκείνης της πανδημίας. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω παραδείγματα των συμπτωμάτων,²³ τα οποία σύμφωνα με προσωπική έρευνα στο TLG²⁴ εμφανίζονται για πρώτη φορά στο συγκεκριμένο κείμενο και στη συνέχεια στις περισσότερες περιπτώσεις ελάχιστες φορές²⁵ και/ή σε επιστημονικά κείμενα ιατρικής/βιολογίας του Αριστοτέλη (4^{ος} π.Χ.) και της ελληνιστικής περιόδου:²⁶

(26) *ἀποκάθαρσις χολῆς* ‘εμετός χολής’
βράγχος ‘βραχνάδα’
διάρροια ‘διάρροια’
ἔλκωσις ‘σχηματισμός ἔλκους’
ἐρύθημα ‘κοκκίνισμα επιδερμίδας’
λύγξ ‘τάση για εμετό’
πελιτνός ‘φαιός, ωχρός’
πταρμός ‘φτέρνισμα’
φλόγωσις ‘ερεθισμός, κάψιμο’
φλύκταινα ‘πυώδες εξάνθημα’

Περνώντας στη νεότερη περίοδο και συγκεκριμένα στις επιδημίες πανώλης του μεσαίωνα και του 19^{ου} αιώνα, η πανώλη του μεσαίωνα έγινε γνωστή ως *μαύρος θάνατος* (black death). Επίσης, κατά την πανώλη του 1828 οι λαϊκότροπες λέξεις *μόρτης* και *μορταρίες* ‘ειδικές συνοικίες των μόρτηδων’ (από το λατινικό *mors*, *mortis* ‘θάνατος’) προέκυψαν από την ανάγκη πολλών άνεργων ανθρώπων που είχαν ένα είδος ανοσίας στην ασθένεια να εργαστούν ως νεκροθάφτες λόγω του

²² Το συγκεκριμένο κείμενο προτείνεται προς χρήση –και λόγω της νεολογικότητάς του– στα Νέα Αναλυτικά Προγράμματα (2011) του ΥΠΑΙΘ για τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο.

²³ Πρβ. και τις λέξεις *ξυγκομιδή* ‘εσωτερική μετανάστευση’ και *θνησιμότης* ‘θνησιμότητα’ που αναφέρονται στις κοινωνικές επιπτώσεις της πανδημίας.

²⁴ Διαθέσιμο στο <http://stephanus.tlg.uci.edu/>

²⁵ Τη μεγαλύτερη κατανομή στη γραμματεία (8^{ος} αι. π.Χ.- 16^{ος} μ.Χ.) έχει το *ἐρύθημα* με 45 εμφανίσεις και τη χαμηλότερη το *πελιτνός* με μόλις 4, γεγονός που αποδεικνύει σε συνδυασμό με την εμφάνισή τους κυρίως σε επιστημονικά κείμενα τον νεολογικό και/ή χρηστικά εξειδικευμένο χαρακτήρα τους.

²⁶ Η λέξη *ἐρύθημα* απαντά την ίδια εποχή στην τραγωδία *Φοίνισσες* του Αισχύλου, ενώ σε καθαρά ιατρικό κείμενο στον Αριστοτέλη και στον Γαληνό (2^{ος} μ.Χ.) Οι λέξεις *πταρμός*, *φλύκταινα*, *βράγχος* και *διάρροια* απαντούν στη συνέχεια κυρίως σε επιστημονικό κείμενο του Αριστοτέλη και σε ελληνιστικά κείμενα ιατρικής και/ή βιολογίας (αλλά η *διάρροια* και ο *πταρμός* μία και τρεις φορές αντίστοιχα στον Πλάτωνα και η *φλύκταινα* και ο *πταρμός* τρεις και μία φορές αντίστοιχα στον Αριστοφάνη τον 5^ο-4^ο αι. π.Χ.). Οι λέξεις *ἀποκάθαρσις*, *φλόγωσις* και *πελιτνός* απαντούν στη συνέχεια κυρίως από την ελληνιστική περίοδο και μετά, όπου αποκτούν επιπρόσθετη ή αμιγώς θρησκευτική έννοια (αλλά η *ἀποκάθαρσις* εμφανίζεται και σε επιστημονικό κείμενο του Αριστοτέλη, ενώ η λεξική φράση *ἀποκάθαρσις χολῆς* μόνο στο συγκεκριμένο κείμενο). Η λέξη *λύγξ* απαντά στη συνέχεια στον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα (5^{ος}- 4^{ος} αι. π.Χ.). Η λέξη *ἔλκωσις* πρωτοαπαντά με αυτή τη σημασία στο συγκεκριμένο κείμενο και σπανιότερα αργότερα. Η λέξη *πελιτνός* απαντά αργότερα στον Αριστοτέλη με τον παράλληλο τύπο *πελιδνός* (πβ. και αρχαιότερο παράλληλο τύπο *πελλός*), στοιχείο που αποδεικνύει ακόμα περισσότερο τη νεολογικότητα του όρου στον Θουκυδίδη.

αυξημένου και μαζικού αριθμού θανάτων, ενώ δημιουργήθηκε και η ευφημιστική λέξη *απόλοιμος* προς αντικατάσταση της λέξης *μόρτης*, η οποία απαντά στο Λεξικό Νεολογισμών του Κουμανούδη (για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Σαραντάκος 2015).

Στη συνέχεια, στην ισπανική γρίπη το 1918-1920 παρατηρούμε ότι και τότε δημιουργήθηκαν νεολογισμοί και χρησιμοποιήθηκαν δάνεια, ενώ δεν έλειψαν και κάποιες γλωσσικές διαφωνίες. Ακόμα και η ίδια η κατονομασία *ισπανική γρίπη* ήταν παραπλανητική, αφού η πανδημία ξεκίνησε από την Αμερική και την Αγγλία, επηρεάζοντας αργότερα τον προσεκτικότερο και διεθνή τρόπο απόδοσης των ασθενειών, λ.χ. από τον ΠΟΥ.

Μελετώντας διεξοδικά τα κείμενα του τύπου της εποχής σε πρόσφατες δημοσιογραφικές διαδικτυακές πηγές²⁷ αλλά και στην *Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Εφημερίδων και Περιοδικού Τύπου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος*²⁸ διαπιστώνουμε ενδιαφέρουσες γλωσσικές αναλογίες. Αρχικά, εντοπίζουμε νεολογισμούς ή λέξεις εκείνης της εποχής που δεν χρησιμοποιούνται πια, όπως τους ελληνογενείς όρους *ιατροσυνέδριο* (το αντίστοιχο της σημερινής «Επιτροπής των Λοιμωξιολόγων»), *γριππομικρόβιο*, *κινδυνώδης*, *γαργαρισμός*. Επίσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήσης δανείου αποτελεί το πρώτο (ανεπιτυχές) φάρμακο, το επονομαζόμενο *σουμπλιμέ* (< γαλλικό *soublimé*), το οποίο φιγουράριζε σε κείμενα και τίτλους εφημερίδων γραμμένα στην καθαρεύουσα (!), συχνά με τη διευκρίνιση μέσα σε παρένθεση *άχνη υδραργύρου* (ή αντίστροφα το *σουμπλιμέ* σε παρένθεση), αποδεικνύοντας ότι ακόμα και τότε, όπου το γλωσσικό ζήτημα και η εξαιτίας αυτού εκκαθάριση των δανείων από την καθαρεύουσα ήταν ανθηρά, η ανάγκη, η ταχύτητα των γλωσσικών εξελίξεων και η ευρεία κατανόηση οδήγησαν στην επιλογή αυτού του όρου (βλ. μεταξύ άλλων *Εμπρός* 24 Οκτωβρίου 1918 και 13 Νοεμβρίου 1918). Μάλιστα, το συγκεκριμένο δάνειο εμφάνιζε ασάφεια γένους και κλίσης, δηλαδή το *σουμπλιμέ* και ο *σουμπλιμές* (πβ. σήμερα *το/η κόβιντ*), και, όπως αποδείχτηκε, ήταν παροδικό, αφού σήμερα χρησιμοποιείται σπάνια στη νόρμα και μόνο ως ουδέτερο. Έτσι, πλέον, δεν περιλαμβάνεται ως λήμμα σε κανένα από τα σύγχρονα ερμηνευτικά λεξικά της νεοελληνικής. Αντίστοιχα σε άλλα δημοσιεύματα βλέπουμε το άκλιτο ακόμα (πλέον κλιτό) δάνειο *κινίνο*, λ.χ. στη φράση *ένεσες κινίνο*, και σε άλλα ως προσαρμοσμένο θηλυκό *κινίνη*, τα οποία σήμερα είναι παρωχημένα (*Εμπρός*, 17 Οκτωβρίου 1918). Χαρακτηριστικό ως προς τα παραπάνω είναι το απόσπασμα της εφημερίδας *Εμπρός* (24 Οκτωβρίου 1918) στην Εικόνα 3:

²⁷ Βλ. μεταξύ άλλων τα σχετικά αποσπάσματα στο <https://www.documentonews.gr/article/h-ispantikh-griph-mesa-apo-ton-ellhniko-typo>, <https://www.athenssocialatlas.gr/άρθρο/η-ισπανική-γρίπη-στην-αθήνα/>, https://m.naftemporiki.gr/story/1661835/di-eneseon-soumplime?fbclid=IwAR1G1d_Xinb0vgzzGQkAPGgyxRJ408kXCczmwms1t1C0jXeQRX03a4V9-dl και <http://www.kolivas.de/archives/373794> (ανακτήθηκαν στις 15/1/2021).

²⁸ Στο <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html> (ανακτήθηκε στις 15/1/2021).

Εικόνα 3. Απόσπασμα εφημερίδας για την εύρεση του φαρμάκου της ισπανικής γρίπης

Παράλληλα, στην ισπανική γρίπη το επίμαχο γλωσσικό θέμα ήταν αν η *γρίπη* θα πρέπει να γράφεται με ένα με δύο π. Αν και σε όλες οι εφημερίδες το έγγραφαν *γρίπη* (βλ. εικόνα 3), σε ένα δημοσίευμα του Ριζοσπάστη (24 Ιουνίου 1918) υπάρχει σε παρένθεση ως διευκρίνιση το δάνειο *γκριπ ινφλουέντζα*. Σήμερα, μετά το πέρασμα των δεκαετιών, κανείς πλέον δεν χρησιμοποιεί τη λέξη *ινφλουέντζα* ούτε τίθεται θέμα ορθογραφίας της λέξης *γρίπη*. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω αναφορά στην εφημερίδα *Ακρόπολη*:

Τίποτα άλλο δεν είναι εις θέσιν να κάμη η Ελληνική Επιστήμη. Α, λησμονήσαμε μίαν δόξαν ήτις ανήκει. Ο ιατρός Χρ. Κορύδαλος ανακάλυψεν ότι η γρίπη γράφεται με ένα πη διότι η λέξις παράγεται από τον γρύπον, το ψαράδικο δίκτυο.

Τέλος, αν φτάσουμε στην προηγούμενη πανδημία του AIDS στις αρχές της δεκαετίας του 1980, θα διαπιστώσουμε και σε αυτήν την περίπτωση ότι, πέρα από τα δάνεια ακρωνύμια HIV και AIDS για την κατονομασία της ασθένειας, σημαντικά ήταν τα μεταφραστικά δάνεια ξένης ιατρικής ορολογίας, λ.χ. *μέτρηση των CD4*, *αντιρετροϊκή θεραπεία μεγάλης αποτελεσματικότητας (HAART)*, *μη ανιχνεύσιμος, αντιρετροϊκά φάρμακα (ARV)* κτλ. Μάλιστα, με βάση τα διαχρονικά στοιχεία που μας παρέχει ο ΕΘΕΓ μέχρι και σήμερα χρησιμοποιείται πολύ περισσότερο ο λατινογραφημένος τύπος, καθώς το *έιτζ* έχει μόλις 67 εμφανίσεις (0.0009%) και το AIDS 1027 (0.0144%), δηλαδή 6,1% και 93,9% αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, αυξήθηκε διεθνώς η χρήση της λέξης και των υπόλοιπων όρων που αναφέρονται στο *προφυλακτικό* και δημιουργήθηκαν νέοι όροι στις αργκό (ειδικά στην ΛΟΑΤΚΙ αργκό), λ.χ. *on prep*, *bareback* κτλ., καθώς και ευφημιστικές και ιδιωματικές λέξεις/εκφράσεις, λ.χ. *εϊτζιάρης, καθαρός, δεν έχω aids...* κτλ. (βλ. και Batibo & Kori 2004).

5. Συμπεράσματα

Είναι σαφές από τη συγχρονική και διαχρονική ανάλυση της γλωσσικής συμπεριφοράς σε καιρούς πανδημίας και τα στοιχεία που προσκομίστηκαν ότι «η γλωσσική ιστορία επαναλαμβάνεται». Οι πανδημίες γεννούν ή αναγεννούν λέξεις και η ψυχολογική πίεση που ενίοτε τις συνοδεύει μπορεί να οδηγούν σε ιδεολογικές ζυμώσεις, κυρίως στο επίπεδο του δανεισμού. Αυτές τις αισθανόμαστε ως έντονες λόγω της βιωματικότητας και της ανάμειξης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, που επιτρέπουν την ελεύθερη –και σε ηχηρό ύφος– διακίνηση ιδεών και σχολίων από

ενδο- και εξωκακαδημαϊκούς χρήστες. Όμως, η ίδια η ιστορία μας διδάσκει ότι η πανδημία και οι γλωσσικές της συνέπειες είναι κύκλος που θα κλείσει, οι δάνειες λέξεις στην πορεία των χρόνων «δεδικαίωονται» (ή και όχι) και η γλωσσική ανανεωσιμότητα σε επίπεδο εισαγωγής και απώλειας λεξικών μονάδων είναι μια αναπόδραστη πραγματικότητα βάσει κοινωνικών παραμέτρων. Ο λοιμός της Αθήνας μας άφησε το *ερύθημα*, η ισπανική γρίπη το παρωχημένο *σουμπλιμέ*, το AIDS τη λατινογραφημένη ονομασία. Και ο *κορονοϊός*, που ακόμα παλεύει με την ορολογική του ταυτότητα; Η γλωσσική ιστορία και πάλι θα δείξει... Τα θετικά που ίσως πρέπει να κρατήσουμε από την πανδημία σε γλωσσικό επίπεδο είναι τρία:

- Έναν κριτικό και συνδυαστικό προβληματισμό για τους κοινωνικούς, ιδεολογικούς ή γλωσσικούς λόγους της παγκόσμιας «αγγλοκρατίας» στη γλώσσα σε συνδυασμό –στον αντίποδα– με την «ελληνοκρατία» στη διεθνή ορολογία, τα μεταφραστικά αντανάκλαστικά που επέδειξε η ελληνική και την καθολικότητα των γλωσσικών συνεπειών στη σύγχρονη πανδημία.
- Ένα σημαντικό, πρόσφατα εκδοθέν λεξικό για τον κορονοϊό, που θα αποτελέσει ιστορικό μνημείο για τις επόμενες γλωσσολογικές γενιές.
- Τα ωφέλιμα διαλεκτικά και παικτικά παραγόμενα της πανδημίας προς μελλοντική έρευνα, λ.χ. ανάλυση λόγου, διδακτική κτλ.

Βιβλιογραφία

- Aitchison, J. [1986] 2011. *Language Change: Progress or Decay?* (3^η έκδοση). Cambridge: Cambridge University Press.
- Akut, K. B. 2020. "Morphological analysis of the neologisms during the COVID-19 pandemic." *International Journal of English Language Studies* 2(3). Διαθέσιμο στο: <https://www.al-kindipublisher.com/index.php/ijels/article/view/90>
- Alyeksyeyeva, I. O., Chaiuk, T. A., & Galitska, E. A. 2020. "Coronaspeak as key to coronaculture: Studying new cultural practices through neologisms." *International Journal of English Linguistics* 10(6). Διαθέσιμο στο: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/article/view/0/43724>
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1986. *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Θεσσαλονίκη: Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. 65.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1994. *Νεολογικός Δανεισμός: Άμεσα Δάνεια από τη Γαλλική και την Αγγλοαμερικανική, Μορφοφωνολογική Ανάλυση*. Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1997. «Διαδικασίες κατά τη δημιουργία όρων.» *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»* (ΕΛΕΤΟ). Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 77-87. Διαθέσιμο στο: <http://www.eleto.gr>
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2009. «Ιδεολογήματα και δανεισμός.» Στο Γ. Χάρης (επιμ.), *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης, 63-71.
- Androutsopoulos, J. (επιμ.). 2014. *Mediatization and Sociolinguistic Change*. Berlin: De Gruyter.
- Apostolou-Panara, A. M. 1997. "Language change in Modern Greek: The morphological integration of English loanwords." *Παρουσία* 40: 1-211.
- Asif, M., Zhiyong, D., Iram, A., & Nisar, M. 2020. "Linguistic analysis of neologism related to coronavirus (COVID-19)." *SSRN Electronic Journal*. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3608585>

- Batibo, H. M. & Kopi, M. M. 2017. "A sociolinguistic study of the euphemistic and idiomatic expressions used in HIV/AIDS speech in Setswana." *University of Dar es Salaam Journal* 6. Διαθέσιμο στο: <http://196.44.162.39/index.php/jille/article/view/2390>.
- Burridge, K., & Manns, H. 2020. "Iso", "boomer remover", "covidiot" and "quarantini": A global pandemic has changed our language, but how long will they last?". Διαθέσιμο στο: <https://www.abc.net.au/news/2020-05-11/the-new-words-coined-during-coronavirus/12233606>
- Γαβριηλίδου, Ζ. 2021. «Νοηματοδοτώντας μεταφορικά τον κορονοϊό». Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Δ. Βαρδαβάς (επιμ.), *Γλώσσα, ηθική και ιδεολογία στα ΜΜΕ*. Αθήνα: Πεδίο, 107-118.
- Campbell, L. [2004] 2013. *Historical Linguistics: An Introduction* (3^η έκδοση). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Crystal, D. 2019. *Language Death*. Cambridge University Press.
- Eisenstein, J. B., O'Connor, B., Smith, N. A. & Xing, E. P. 2014. "Diffusion of lexical change in social media." *PLoS ONE* 9(11). Διαθέσιμο στο: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0113114>
- Estabraq, R. I., Kadhim, S. A., Mayuuf, H. H. & Haleem, H. A. 2020. "A sociolinguistic approach to linguistic changes since the COVID-19 pandemic outbreak." *Multicultural Education* 6(4). Διαθέσιμο στο: <https://zenodo.org/record/4262696#.YJwqE6gzZPY>
- Ζαφείρη, Σ. 2015. *Τα μεταφραστικά δάνεια στη νέα ελληνική*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ.
- Görlach, M. 2005. *A Dictionary of European Anglicisms: A Usage Dictionary of Anglicisms in Sixteen European Languages*. Oxford University Press.
- Haspelmath, M. & Tadmor, U. (επιμ.). 2009. *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Jain, S. 2020. "Covidiot To Zumping: A Guide to Coronavirus Slang Terms". *NDTV.Com*. Διαθέσιμο στο: <https://www.ndtv.com/offbeat/covidiot-to-zumping-a-guide-to-coronavirus-slang-terms-2215014>
- Karachina, O. E. 2020. "Language of pandemic: Linguistic and cultural aspects." *Russian Linguistic Bulletin* 2(22). Διαθέσιμο στο: <https://rulb.org/en/>
- Καραντζόλα, Ε. & Φλιάτουρας, Α. 2004. *Γλωσσική Αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.
- Katermina, V.V. & Lipiridi, S.Ch. 2020. "Reflection on the social and psychological consequences of the coronavirus pandemic in the new vocabulary of the non-professional English language medical discourse." *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Διαθέσιμο στο: <https://www.atlantispress.com/proceedings/rtcov-20/125945666>
- Κατσογιάννου, Μ. 2021. «Τα γλωσσικά τεκμήρια της πανδημίας: Το λεξικό Covid-19.» Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Δ. Βαρδαβάς (επιμ.), *Γλώσσα, ηθική και ιδεολογία στα ΜΜΕ*. Αθήνα: Πεδίο, 119-133.
- Κατσογιάννου, Μ. & Στεφανίδου, Ζ. 2020. *Covid-19, το Λεξικό*. Αθήνα: Cavvadia Crew Publications.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 1999. «Νεοελληνική και ξενόγλωσσες μονάδες: Δανεισμός ή αλλαγή κώδικα;». Στο Α. Μόζερ (επιμ.), *Ελληνική γλωσσολογία '97*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 575-585.

- McMahon, A. 1994. *Understanding Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ντίνας, Κ. & Ζαρκογιάννη, Χ.Ε. 2009. *Διδακτική Αξιοποίηση των Νεοελληνικών Διαλέκτων. Η Περίπτωση του Ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ξυδόπουλος, Γ. 2007. *Λεξικολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χυδούρουλος, Γ. & Παπαδοπούλου, Ρ. 2018. "Fashion anglicisms in Modern Greek: A preliminary investigation." *Revista de Linguas para Fines Especificos* 24: 166-187. Διαθέσιμο στο: <http://dx.doi.org/10.20420/rife.2018.227>
- Παναγιωτίδης, Φ. 2020. «Τροφοδιανομείς και ντελιβεράδες.» *ΣΚΡΑ punk*. Διαθέσιμο στο: <http://skra-punk.com/2020/11/08/trofodianomeis-kai-nteliverades-milisame-me-ton-foivo-panagiotidi-gia-ti-glossa-ton-tsomski-kai-to-google-translate> (ανακτήθηκε στις 30/12/2020).
- Παπαδοπούλου, Ρ. 2020. *Evaluating anglicisation in Modern Greek: A qualitative and quantitative survey*. Humanities and Social Sciences. Université Lumière Lyon 2, University of Patras, CRTT/CERLA.
- Παπαναστασίου, Γ. 2011. «Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ξενηλασία ή ισοτέλεια: Ένας αιώνας μετά.» *Πρακτικά του 8ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» (ΕΛΕΤΟ)*. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 12-26. Διαθέσιμο στο: <http://www.eleto.gr> (ανακτήθηκε στις 20/11/2021).
- Πετρούνιας, Ε. 1982. «Τα ετυμολογικά λεξικά της νέας ελληνικής και οι ετυμολογίες του λεξικού του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη.» *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 3: 307-316.
- Πετρούνιας, Ε. [1984] 2002. *Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική Ανάλυση, Μέρος Α': Θεωρία* (2η έκδοση). Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Πετρούνιας, Ε. 2017. «Το λεξιλόγιο της νέας ελληνικής: Κατηγορίες προέλευσης.» Στο Χ. Τζιτζιλής & Γ. Παπαναστασίου (επιμ.), *Ελληνική ετυμολογία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 240-259.
- Πετρίδου, Ε., Σκαλκίδης, Η. & Δικαλιώτη, Σ.Κ. 2007. «Λεξικό 100 επιδημιολογικών όρων» *Archives of Hellenic Medicine* 24(4): 353-362. Διαθέσιμο στο: <https://www.moh.gov.gr/articles/newspaper/statistikos-epikefalhs/ennoies-kai-orismoι/5181-leksiko-100-epidhmiologikwn-orwn>
- Qershat, J. Y. 2019. "The history of loan words in English and its impact on the English Lexicon." *Journal of critical reviews* 6(6): 185-193. Διαθέσιμο στο: <http://www.icreview.com/fulltext/197-1577637305.pdf>
- Roig-Marin, A. 2020. "English based coroneologisms. A short survey of our Covid-19-related vocabulary." *Cambridge Core*. Cambridge: Cambridge University Press. Διαθέσιμο στο: <https://www.cambridge.org/core/journals/english-today/>
- Samylicheva, N. & Gazda, J. 2020. "Derivative neologisms as sociocultural dominants in the Russian and Czech languages of the modern period." *SHS Web of Conferences* 88, *LLT Forum* 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2020/16/shsconf_11tforum2020_01022/shsconf_11tforum2020_01022.html
- Σαραντάκος, Γ. 2015. «Μόρτηδες και απόλοιμοι». *Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία*. Διαθέσιμο στο: <https://sarantakos.wordpress.com/2015/09/15/mortu/>
- Στάμου, Α. Γ. & Ντίνας, Κ. 2011. «Γλώσσα και τοπικότητες: Η αναπαράσταση γεωγραφικών ποικιλιών στην ελληνική τηλεόραση.» Στο Γρ. Πασχαλίδης, Ε.

- Χοντολίδου & Ι. Βαμβακίδου (επιμ.), *Σύνορα, Περιφέρειες, Διασπορές*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 289-305.
- Στάμου, Α. Γ., Πολίτης, Π. & Αρχάκης, Α. (επιμ.). 2016. *Γλωσσική Ποικιλότητα και Κριτικοί Γραμματισμοί στον Λόγο της Μαζικής Κουλτούρας: Εκπαιδευτικές Προτάσεις για το Γλωσσικό Μάθημα*. Καβάλα: Σαΐτα.
- Tatsioka, Z. 2010. *English loanwords and code-switching on the Greek television: The effects and the attitude of the public*. PhD Thesis. Heriot-Watt University: School of Management and Languages.
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Ν. & Βαρδαβάς, Δ. (επιμ.). 2021. *Γλώσσα, Ηθική και Ιδεολογία στα ΜΜΕ*. Αθήνα: Πεδίο.
- Τζακώστα, Μ. (επιμ.) 2015. *Η Διδασκαλία των Νεοελληνικών Γλωσσικών Ποικιλιών και Διαλέκτων στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Διδακτικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τζακώστα, Μ. 2020. «Ο ντελιβεράς, το take-away και άλλα λόγια καραντίνας.» *Goodnet*. Διαθέσιμο στο: <https://www.goodnet.gr/blog-reader/o-deliveras-to-takeaway-kai-alla-logia-karantinas.html> (ανακτήθηκε στις 30/12/2020).
- Upham, B. 2020. "Glossary of common coronavirus words | Everyday Health." *EverydayHealth.Com*. Διαθέσιμο στο: <https://www.everydayhealth.com>
- Φίλος, Π. 2010. «Τυπολογικές παρατηρήσεις στα δάνεια της ελληνικής (αρχαίας και νεότερης).» *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 30: 643-654.
- Fitria, T.N. 2021. "Word formation processes of terms in COVID-19 pandemic." *Leksika* 15(1). Διαθέσιμο στο: <http://jurnalnasional.ump.ac.id/index.php/LEKSIKA/article/view/9248>
- Φλιάτουρας, Α. 2020. «Κινδυνεύει η ελληνική γλώσσα από τους όρους lockdown και delivery;». *Παρατηρητής της Θράκης*. Διαθέσιμο στο: <https://www.paratiritis-news.gr/article/231755/Kinduneuei-i-elliniki-glossa-apo-tous-orous-lockdown-kai-delivery> (ανακτήθηκε στις 30/12/2020).
- Φλιάτουρας, Α. 2021. «Πόσα και ποια δάνεια έχει η σύγχρονη κοινή νεοελληνική; Μια πρώτη προσέγγιση.» *Γλωσσολογία*. Αθήνα: ΕΚΠΑ, 21-44.
- Φλιάτουρας, Α. & Γαβριηλίδου, Ζ. 2019. «Γλωσσική αλλαγή και διδασκαλία: Σχέση μίσους ή αγάπης.» Στο Γ. Τσιγάρας, Ε. Ναξίδου & Δ. Στρατηγόπουλος (επιμ.), *Ανδρί κόσμος. Τιμητικός τόμος στον Καθηγητή Κ. Χατζόπουλο*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 723-734.
- Φλιάτουρας, Α. & Κοκκίνη, Κ. 2017. «Τα σημασιολογικά δάνεια στη νεοελληνική ορολογία.» *Πρακτικά του 11ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» (ΕΛΕΤΟ)*. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, 102-112. Διαθέσιμο στο: http://www.eleto.gr/download/Conferences/11th%20Conference/Papers-and-speakers/11th_06-06-30_FliatourasAsimakis_KokkiniKaterina_Paper2_V03.pdf
- Fterniati, A., Tsami, V. & Archakis, A. 2020. "Mass culture, language variation and critical literacy: Design, development and evaluation of a teaching intervention." *The International Journal of Literacies* 27(1), 1-1.
- Χαραλαμπάκης, Χ. 1992. «Μεταφραστικά δάνεια της νέας ελληνικής από ευρωπαϊκές γλώσσες.» *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 11: 81-102.
- Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.). 2001. *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις Αρχές έως την Υστερη Αρχαιότητα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας και Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).